

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра кримінального права

Лабораторія «Інновації у сфері кримінальної юстиції»

Одеський осередок ВГО «Асоціація кримінального права України»

КОНСЕРВАТИВНО-ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

Одеської науково-практичної конференції

24 листопада 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)
К65

Відповідальний за випуск **Ю. Ю. Коломієць.**
Матеріали видано в авторській редакції.

Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права : матеріали Одеської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 лист. 2023 р.) / відп. ред. проф. Ю. Ю. Коломієць. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 252 с.

ISBN 978-617-8263-98-0

У збірнику матеріалів Одеської науково-практичної конференції «Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права» відображено консервативні і ліберальні ідеї професорсько-викладацького складу кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірантів, студентів, школярів, які цікавляться проблемами сучасного кримінального права України, а також практиків, готових до співробітництва з науковцями.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів, практиків, небайдужих до кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням.

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)

ISBN 978-617-8263-98-0

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2024

Балобанова Дар'я Олександрівна Вимоги якості кримінального закону	64
Полянський Євген Юрійович Щодо подальшого розвитку інституту кримінального покарання в українському праві	70
Шостак Олена Миколаївна Євроцентричність українського кримінального законодавства: принцип субсидіарності та право на життя	76
Тавлуй Олена Вікторівна Контрабанда в Одесі: проблеми та шляхи подолання	82
Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна Окремі питання незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги	86
Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна Етика та закон: межі кримінальної відповідальності у медицині	91
Степаненко Оксана Василівна Кібернасильство як форма домашнього насильства	95
Ободовський Олександр Васильович Про об'єкт військових кримінальних правопорушень за проектом нового Кримінального кодексу України: постановка питання	102
Берш Анастасія Яковлівна Кримінальна відповідальність у контексті психічних станів, виниклих під час бойових завдань	109
Пономаренко Денис Васильович Вчинення діяння в умовах воєнного стану як кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення	114
Камінський Петро Валерійович Перспективи удосконалення кримінально-правового впливу на явище примушування до шлюбу	121
Малишева Марина Валеріївна Кримінально-правова охорона біологічних прав людини	125
Мальцев Максим Вікторович Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки на виробництві: правовий аналіз	130
Павлова Олександра Сергіївна Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Одесі	134

Полянський Євген Юрійович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2004 році вступив до аспірантури кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії. В 2007 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 на тему: «Призначення покарання за кримінальним правом США». Протягом 2007–2012 років займав посади асистента, старшого викладача, доцента кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії. З 2012 року навчався в докторантурі при зазначеній кафедрі. В 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 на тему: «Кримінально правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи». З 2015 року професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Наукові інтереси: кримінальне право США, загальна частина кримінального права України, питання теорії і практики кримінального права.

ЩОДО ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Інститут покарання в кримінальному праві України досі є доволі сталою системою. Її радикальне оновлення мало місце в 2001 році – з прийняттям нині чинного Кримінального кодексу. З того часу зміни всередині цього інституту носили більш косметичний характер – зводилися до уточнень, обмежень, доповнень, проте концептуально майже нічого не змінювалося. Втім з огляду на законопроектну роботу над новим кримінальним кодексом, тема

подальшого розвитку інституту кримінального покарання отримуватиме значно більшу актуальність.

Звісно, можна акцентувати увагу на видах покарань та санкціях, передбачених в тексті проекту кримінального кодексу. Але, по-перше, цей документ не остаточний і не єдиний, а по-друге він явно далекий від того, щоб стати новітнім кримінальним кодексом для нашої держави. Адже його положення заплутані, дискусійні, часто необґрунтовані та недоцільні. Тому ми не будемо прив'язуватися до них безпосередньо, втім в певних випадках і це може бути доцільним.

Напевно почати розмову слід з найбільш суворих видів кримінального покарання – позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. На даний момент суди можуть призначати покарання у виді позбавлення волі на певний строк не більш, ніж на п'ятнадцять років за одиничний злочин, і не більш ніж на двадцять п'ять в разі засудження особи за сукупністю вироків. Поширеною є думка щодо необхідності доведення максимальної тривалості цього виду покарання до двадцяти та більше років. Зокрема в згаданому вище проекті кримінального кодексу пропонується встановити верхню межу строку позбавлення волі в двадцять років, а разі вчинення певних видів злочинів – в тридцять років позбавлення волі. Насправді, якщо подивитися на законодавство інших країн, то аналогічне питання вирішується по-різному. Як правило максимальна тривалість позбавлення волі знаходиться в межах 15–25 років, хоча в деяких країнах, таких як США, строки покарання може бути і значно більшими – мова може йти по 30–50 років, а в разі засудження за сукупністю злочинів чи вироків строк покарання може обчислюватися в цифрах не сумісних з тривалістю людського життя.

Якщо подумати, п'ятнадцять років позбавлення волі це замалий термін щоб спокути провину за умисне вбивство іншої людини. І якщо відстоювати позиції покарання як помсти, то єдиною карою за вбивство може бути лише смертна кара. Тож від такої позиції одразу доведеться відмовитися, оскільки в Україні смертна кара відійшла в історію (хочеться на це сподіватися). Якщо не можна покарати рівним за рівне, то доводиться шукати раціональний підхід до вирахування розумних термінів позбавлення волі, в тому числі за вбивство. Якщо подивитися на це питання з позицій перспектив особистості засудженого. Уявімо, що за вбивство особа відбудуватиме строк в двадцять п'ять років замість п'ятнадцяти. Це не змінює status quo ситуації – жодний строк позбавлення волі не буде достатнім в разі вчинення умисного вбивства. Чи продовжить це страждання засудженого? Так, безумовно. Чи принесе

це користь суспільству? Певно ні. Життя кожної особи має значну цінність для держави. Злочин вбивства вже позбавив суспільство його члена – жертви злочину. Засудження вбивці на надтривалий термін фактично позбавляє суспільство ще одного члена, а саме засудженого. Більше того, це в багатьох випадках руйнує також нормальне життя інших людей – близьких засудженої особи, для яких вона фактично перестає існувати фізично, хоча вона залишається живою. Те ж саме стосується і засудженого, який к моменту звільнення з пенітенціарного закладу вже не матиме родинних та інших зв'язків, не матиме житла, необхідних особистих речей та засобів для нормального існування. Звісно все це характерно і в разі засудження особи до менш тривалих термінів позбавлення волі, як правило 8–10 та більше років. Втім чим більш тривалим є покарання, тим більшим є руйнівний вплив на засудженого як на потенційного члена суспільства. В підсумку чи не гірше буде для суспільства в разі збільшення верхньої межі тривалості позбавлення волі? Фактично це стане «соціальною стратою», а майже стовідсотковий рецидив з боку такої особи забезпечений.

Тим більше, що покарання у виді довічного позбавлення волі є в арсеналі кримінально-правових санкцій. І якщо в разі засудження особи до позбавлення волі на певний строк ми воліємо зберегти її для суспільства на майбутнє, то довічне позбавлення волі не має на меті таких застережень. Чи означає наразі що довічне позбавлення волі в Україні в прямому сенсі є для особи довічним? Певно так. Адже кількість помилуваних Президентом засуджених до цього виду покарання завжди була незначною.

Щодо питання можливості застосування умовно-дострокового звільнення від покарання відносно засуджених до довічного позбавлення волі: відповідь на нього має бути негативна. Незважаючи на високі «європейські цінності» на які ми рівняємося, але довічне позбавлення волі фактично і є тією «виключною мірою покарання», яка власне і виключає засудженого з суспільства назавжди. Якщо цей вид покарання апріорі застосовується до найбільш небезпечних злочинців, які вчинили зухвалі та особливо жорстокі злочини, то у держави немає жодного морального обов'язку надавати їм «другий шанс». Інша справа полягає у тому, що останнім часом покарання у виді довічного позбавлення волі з'явилося в значно більшій кількості кримінально-правових санкцій, ніж це було на момент прийняття діючого кримінального кодексу. Втім на це є свої об'єктивні причини. Головне, щоб законодавці та судді не забували про виключний характер цього виду покарання.

Що стосується обмежень в призначенні даного покарання окремим категоріям осіб: на разі закон не дозволяє застосовувати довічне позбавлення волі до вагітних жінок, неповнолітніх на осіб у віці від 65 років. В проекті нового кримінального кодексу мінімальний вік з якого можливе призначення такого покарання складає 21 рік, а максимальний – сімдесят років. Слід відзначити, що обмеження максимального віку видаються не зовсім логічними. Наприклад, особа в віці шістдесят п'яти років вчиняє зухвалий та жорстокий злочин, пов'язаний з позбавленням життя кількох осіб. Наразі її можна засудити лише до п'ятнадцяти років позбавлення волі. На момент відбуття всього строку покарання особі має виповнитися вісімдесят років, тобто цілком реально що засуджений доживе до моменту звільнення. Питання у тому, навіщо закон робить таке виключення для літніх злочинців? Чи це зменшує їхню небезпеку чи ступень вини? Таке положення є дискримінаційним і порушує принцип справедливості в призначенні кримінальних покарань. Також питання викликає і пропозиція застосовувати цей вид покарання виключно до осіб, які досягли двадцятидворіччя. Зараз йде війна і солдати строкової служби армії противника вчинюють злочини, які взагалі не пов'язані з уявленнями людської істоти про людяність. Отже, якщо їм ще не виповнився 21 рік, то застосувати до них довічне позбавлення волі стане неможливим. А чому власне? Вони гірше розуміють фактичну сторону власних дій? Зрозуміло що це вікове обмеження є необґрунтованим та нераціональним.

Це те, що стосується питань доцільності максимально тривалих строків покарання у виді позбавлення волі. А якщо звернутися до мінімального строку, на який позбавлення волі на певний строк може бути призначене. Наразі це один рік. Разом з тим існує покарання у виді арешту, яке фактично замінює собою короткострокове позбавлення волі. Посилювати каральний вплив арешту мали більш суворі умови відбування цього виду покарання, проте на даний момент ці відмінності в законодавстві нівельовані. Таким чином між арештом та позбавленням волі на певний строк фактично немає відмінності, тому збереження цього виду покарання не можна вважати доцільним. Що ж стосується позбавлення волі на короткий термін, скажемо, на декілька місяців: в певних випадках таке покарання було б вельми ефективним. Зокрема і в разі звільнення від покарання з випробуванням: в залежності від обставин вчинення правопорушення і характеристики особи винного є сенс попередньо застосовувати до неї короткострокове ув'язнення щоб у засудженого не виникало хибного уявлення про «безкарність» злочинної

поведінки. Якщо утримувати осіб, засуджених до позбавлення волі на незначний термін, окремо від інших категорій засуджених, то можна мінімізувати негативний вплив середовища на таких осіб.

Система кримінальних покарань в діючому кримінальному законодавстві України доволі складна з позицій їхнього різноманіття. Йдеться про що одне покарання, пов'язане з ізоляцією особи від суспільства – обмеження волі. Яке фактично можна вважати аналогом найменш суворого режиму відбування покарання у виді позбавлення волі. Навряд-чи таке покарання є доцільним. По-перше, частіше за все кримінально-правові санкції статей особливої частини КК передбачають однакові терміни покарань як у виді позбавлення, так і у виді обмеження волі за вчинення одного й того ж кримінального правопорушення. Тобто тривалість покарання буде однаковою, а от сутність – ступень обмежень для особи буде різною. Втім не краще було б умовно кажучи замінити особі п'ять років обмеження волі на два з половиною року позбавлення волі? Особливо враховуючи можливість застосування норм про умовно-дострокове звільнення від покарання та заміну не відбутої частини покарання більш м'яким. По-друге: існування такого покарання як обмеження волі створює необхідність утримання спеціалізованих виправних центрів, що призводить до неефективного використання державних коштів.

Анахронізмом виглядає і покарання у виді виправних робіт. Певно буде зайвим акцентувати увагу на недостатності його карального впливу. По суті відбування виправних робіт змушує засудженого відчувати не дію кримінального покарання, а певні незручності, яки просто треба перечекувати. Хоча у реальному покаранні у виді виправних робіт значно більше сенсу, ніж в «умовному» позбавленні волі.

Службові обмеження для військовослужбовців фактично є «мілітарною» версією виправних робіт. Втім в даному випадку ситуація дещо інша, і в даному покаранні є сенс. По-перше, треба враховувати специфіку військової служби: для кадрового військового призначення такого покарання, як і сам факт засудження, є ганебним. І відповідні обмеження по службі також є відчутними. По-друге, застосування даного, доволі специфічного виду покарання, дає можливість залишити на службі фахівця, що буде неможливим в разі призначення покарання іншого виду – з огляду на наявність такого стану, як судимість.

Неможна обійти стороною і покарання у вигляді штрафу. В літературі було чимало написано з цього приводу, крім того

діючий кримінальний кодекс зазнавав чималої кількості змін та доповнень в контексті застосування даного виду покарання. Призначення штрафів як кримінальних покарань це нормальна світова практика. Звісно коли йдеться про вчинення злочину, пов'язаного з отриманням незаконного прибутку. Втім інколи виникає таке враження, що українські законодавці, суспільні діячі, практики, науковці тощо, плутають сутність покарань у виді штрафу та конфіскації. Адже якщо йдеться про корупційну діяльність, про отримання незаконної винагороди та ін., всі отримані таким чином статки мають бути конфісковані. Тому основний акцент слід робити саме на конфіскації, а не на штрафі. В «чистому вигляді» штраф це стягнення, яке має сенс застосовувати як основне покарання за вчинення проступків та нетяжких злочинів. В інших випадках варто подумати в першу чергу про відшкодування збитків потерпілим від вчинення злочину – пріоритет має бути відданий цьому питанню. Тому застосування штрафу як основного покарання слід обмежити за ступенем тяжкості кримінального правопорушення, а в якості додаткового – питанням доцільності.

У цілому ж можна дійти висновків, що система покарань в кримінальному законодавстві України дійсно потребує оптимізації та спрощення в цілому. При цьому має бути прийнята до максимальної уваги доцільність застосування тих чи інших видів обмежень до засуджених осіб, знайдений баланс між необхідністю досягнення цілей кримінального покарання та принципом економії каральних засобів. Має бути забезпечена диференціація кримінальної відповідальності та індивідуалізація покарання. При цьому основні (принципові) підходи зводяться до наступного: а) найбільш небезпечні злочинці мають бути ізольовані від суспільства для унеможливлення рецидиву. Наявний інструмент реалізації – застосування покарання у виді довічного позбавлення волі; б) покарання має бути реальним – максимально відійти від практики застосування ст. 75 КК України. Можливий інструмент – призначення покарання у виді позбавлення волі на короткий термін; в) покарання має бути максимально орієнтованим на відновлення справедливості, що передбачає виплату компенсацій та інші дії на користь потерпілих від злочину осіб.

Ключові слова: система покарань у Кримінальному кодексі України, перспективи реформування вітчизняного кримінального законодавства, напрямки розвитку системи кримінальних покарань.

Key words: system of criminal punishment in Criminal Code of Ukraine, prospects of domestic criminal law further reformation, directions of domestic criminal law evolution.